

ראש השנה: ”עלינו לשבח” מסדר ”מלכויות” לתפילה היומית

כל התפילות הנפלאות מהמחזור של ראש השנה ראויות לעיון מעמיק. בחרתי לעסוק היום בתפילת ”עלינו”, אשר לקוחה מסדר המלכויות של ראש השנה, כיוון שתפילה זו זכתה למקום מכובד גם בתפילות היום-יום של כל השנה.¹

כבר בתלמוד הירושלמי² נזכרת ”תקיעתא דבי רבי”, דהיינו ”סדר התקיעות מבית מדרשו של רבי”, כחלק מסדר תפילת מוסף של ראש השנה. ואולם נוסח התפילה המלא נמסר רק בסידורו של רב עמרם גאון (נפטר בשנת 870 בסורא, בבל) כפתיחה לסדר מלכויות. עשר פעמים מופיע בתפילת ”עלינו” השורש מ”ך, וייתכן שזה כנגד הכלל שנקבע במשנה ”אין פוחתין מעשרה מלכויות” (ראש השנה ד, ו). רב, המחבר של סדר מלכויות, סובר שבתשרי נברא העולם, ואכן תפילת ”עלינו” עוסקת בבריאת העולם ובתיקון העולם במלכות שד-י. לגבי זמן חיבורה של תפילת ”עלינו” הועלו השערות רבות. יש ראשונים הסוברים שתפילת ”עלינו” חוברת עוד בזמן הבית, ולפי כמה ראשונים³ יהושע בן נון חיבר אותה בכניסתו לארץ ישראל. רבי יעקב בן רבי אשר, בעל ”הטורים” (1270-1343, אשכנז-ספרד), מייחס את נוסח התפילה לספרות ההיכלות והמרכבה של חכמי הקבלה.⁴

תפילת ”עלינו” מורכבת משני קטעים כמעט שווים באורכם, ובכל קטע תשע שורות של שני משפטים במקצב ברור. בדרך כלל יש ארבע מילים בכל משפט, ועל פי רוב יש הקבלה עניינית בין המשפטים. שני הקטעים מסתיימים בפסוק מהתורה: ”כִּפְתּוֹב בְּתוֹרָתוֹ” בסוף הקטע הראשון; ”כִּפְתּוֹב בְּתוֹרָתְךָ” בסוף הקטע השני. שני הקטעים של תפילת ”עלינו” קשורים זה בזה על דרך הדמיון והניגוד, וגם משלימים זה את זה, באופנים האלה:

בקטע הראשון, הפותח ב”עלינו לשבח”, עם ישראל נותן שבח לה’, עושה שמים וארץ, על שהבדילנו מכל העמים. הפסוק החותם את הקטע מדגיש את חובת הידיעה וההפנמה: ”וַיִּדְעַתְּ הַיּוֹם וַחֲשַׁבְתָּ אֶל לְבָבְךָ כִּי ה’ הוּא הָאֱלֹהִים” (דברים ד’, ט). **הקטע השני** מתאר כפועל יוצא (“וְעַל כֵּן”) את התקווה שבמהרה כל העמים יקבל עליהם את עול מלכות שמים, וכולם יעבדו את ה’ שכם אחד, כשם שעם ישראל וכל העמים הכירו לאחר יציאת מצרים את שלטון ה’ בעולם: ”ה’ יִמְלֹךְ לְעוֹלָם וָעֶד” (שמות ט”ו, יח).

המצב הנוכחי, המתואר בחלק הראשון, מתורגם בחלק השני לתפילה ולתקווה לעתיד לבוא. מספר מושגים המופיעים בחלק הראשון חוזרים בחלק השני, כשכל העמים יקבלו עליהם את עול מלכות שמים:

בחלק הראשון אנו מכירים בה’ כיוצר בראשית וכעושה שמים וארץ בניגוד לשאר ”גוֹיֵי הָאָרְצוֹת”, והפסוק המצוטט מסביר את ידיעת ה’ כפועל יוצא של התבוננות במעשה שמים וארץ. **החלק השני** מתמקד בתיקון העולם עלי אדמות על ידי הכרת ה’ יחד עם כל העמים.

השמים אינם נזכרים כלל **בחלק השני**, ובמקום ”שכינת עֲזָו בגבהי מרומים” מדובר שם ב”תפארת עֲזָד” עלי אדמות.

היום היהודים הם היחידים היודעים את ה’ ו”פּוֹרְעִים” לפניו (**בחלק הראשון**), אך לעתיד לבוא כל יושבי תבל ידעו את ה’ ו”כָּל בְּרֵךְ” ”תִּכְרַע” לפניו (**בחלק השני**).

¹ ראו מאמר מפורט על תפילת ”עלינו לשבח” באתר www.tefilah.org.

² ראש השנה א, ה; עבודה זרה א, ב; ויקרא רבה כט, א.

³ ”ושמעתי שיהושע תקנו בשעה שכבש יריחו וחתם בו שם קטנותו למפרע, עי עלינו שי שלא שם, וי ואנו כורעים ה’ הוא א-להינו” (ספר כלבו, סימן טז), וכך כתבו גם בעל ”ערוגת הבושם” (חלק ג, מהדורת א”א אורבך, ירושלים תשכ”ב, עמ’ 468-471), ור’ אלעזר מוורמס (בפירוש על התפילות, כ”י פאריס 772, 151 ב). ראו נפתלי ויזר, ”בעטייה של גימטריה אנטי-נוצרית ואנטי-איסלאמית בתפילה עלינו לשבח”, **התגבשות נוסח התפילה במזרח ובמערב**, כרך שני, ירושלים תשנ”ח, עמ’ 453-468.

⁴ טור אורח חיים, סימן קלג: ”ומושב יקרו וכן הוא הנוסח בס’ היכלות ונפטרין לבתיהן לשלום...”.

היום היהודים הם היחידים המכירים במלך מלכי המלכים כ”מלכנו”, ועם ישראל פונה לה’ השוכן במרומים בגוף שלישי כי בחלק הראשון מלכותו טרם התגלתה לכל הבריות. בחלק השני, לאחר תיקון העולם במלכות שד-י, כל העמים יקבלו עליהם עול מלכות שמים, וה’ יהיה למלך על כל הארץ. כיוון שאז כולם ידעו את ה’ ויכירו בו (“וְכָל בְּנֵי בְשָׂר יִקְרְאוּ בְשִׁמְךָ”), עם ישראל פונה בקטע זה אל ה’ ישירות בגוף שני, כי בשלב זה “מְלֻכּוֹתְךָ” תהיה גלויה לכל יושבי תבל.

לפי המבנה הספרותי מובן למה בחלק ניכר של המחזורים ליום כיפור מופיע רק החלק הראשון של תפילת “עלינו”. ראש השנה הוא יום בריאת העולם ויום קבלת עול מלכות שמים בקרב ישראל יחד עם כל העמים (“וידע כל פעול כי אתה פעלתו...”), ולכן גם תיקון העולם בחלק השני של התפילה הוא עקרוני. ביום כיפור לעומת זאת רק עם ישראל עומד לפני ה’ על מנת להיטהר, ולכן אומרים רק את החלק הראשון, העוסק בחובותיו של עם ישראל, בלי החלק השני, המתאר גם את התהליך האוניברסלי המתרחש אצל עמים אחרים.

לא מפתיע שמפאת עוצמתה של תפילת “עלינו לשבח” בחרו בה מקדשי השם במסעי הצלב כתפילה ייחודית בדרכם לעלות על המוקד, כפי שמתעד רבי אפרים בן יעקב מבון (1132-1197) בספר זיכרון, בתארו את מותם של יהודי בלוי (Blois) בצרפת בשנת 1171. לפני מותם על קידוש השם התפללו היהודים האלה את תפילת “עלינו” וביקשו את תיקון העולם במלכות שד-י לצד התקווה “לְהַפְנוֹת אֱלֹהִים כָּל רְשָׁעֵי אֶרֶץ”, בקשה מרשימה מאוד, כפי שמוסבר בפירוש “אוצר התפילות”: “וכמה מן הסובלנות בלי דוגמא יש לראות בסגנון תפילות כאלה, שהיהודי האמלל הנפגע כל ימיו מרשעת פועלי און – הולך בקרב צרה ודואג לאחרית מציקו גוזלי משפטו כמו לאחרית עצמו והוא עומד ומתפלל עליהם בכובד ראש שיזכו גם המה להכיר את האמת לאור באור החיים כמונו”.⁵

כשם שבראש השנה כולנו נידונים מדי שנה בשנה כשספרי החיים והמתים פתוחים לפני הקדוש ברוך הוא, כך גם מקדשי השם חשו את אותה אווירה ביום מותם על קידוש ה’ – הם הצליחו לקדש את התוצאות הנוראות של תקופת הגזרות והשמד. עקב כך התקבלה תפילת “עלינו” בסיום התפילה הקבועה של ימות החול, כפי שמסביר הב”ח על הטור, כדי “לתקוע בלבבנו קודם שנפטרים לבתינו יחוד מלכות שמים ושיחזיק בלבבנו אמונה זו שיעביר הגלולים מן הארץ והאלילים כרות יכרתון לתקן עולם במלכות שד-י...”.

אנו תפילה שנוכח לשנת בריאות ובשורות טובות, ושנוכח לתקן עולם במלכות שד-י ולקדש שם שמים בחיינו.

⁵ מפירושו של רבי אריה ליב גורדון, המאה התשע-עשרה, פירוש “עיון תפילה”.